

Część II - Witamy w gminach

Falków, Gowarczów, Końskie, Radoszyce, Ruda Maleniecka, Słupia, Smyków, Stąporków

Podstawowe informacje o gminie

Położenie

Ludność i miejscowości

Szkolnictwo, placówki kultury i służby zdrowia

Komunikacja

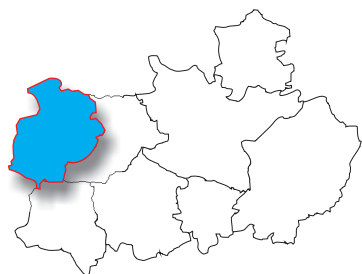
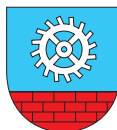
Rys historyczny

Walory turystyczne i przyrodnicze

Dziedzictwo kulturowe - zabytki

Instytucje i urzędy, niezbędne adresy

GMINA FAŁKÓW

PODSTAWOWE INFORMACJE O GMINIE

Gmina Fałków powstała w 1972 roku. Położona jest w północno-zachodniej części województwa świętokrzyskiego. Graniczy z gminami Ruda Maleniecka i Słupia w województwie świętokrzyskim oraz z gminami Żarnów, Aleksandrów i Przedbórz w województwie łódzkim. Powierzchnia gminy (132 km²) znajduje się w granicach pilczańsko-radomszczańskiego obszaru krajobrazu chronionego o znaczeniu krajowym. Część południowo-zachodnia pozostaje w otulinie Przedborskiego Parku Krajobrazowego.

LUDNOŚĆ I MIEJSCOWOŚCI

Gmina Fałków liczy 5502 mieszkańców, w tym w poszczególnych miejscowościach: Budy-85, Budy-Dobry Widok-11, Budy-Szpinek-8, Budy-Jakubowice-11, Budy-Szreniawa-27, Budy-Adelinów-9, Bulianów-28, Czermno-728, Czermno-Kolonia-231, Czermno-Kolonia-Leszczyny-3, Czermno-Kolonia-Stomorgi-27, Dąbrowa-25, Fałków-1104, Greszczyń-12, Gustawów-139, Julianów-10, Olszamowice-202, Olszamowice-Porąbka-83, Papiernia-47, Pikule-32, Płaskowice-76, Reczków-40, Rudka-55, Rudzisko-74, Skórnice-336, Skórnice-Poręba-21, Smyków-121, Smyków-Boroniowskie-33, Stanisławów-76, Starzechowice-Dolne-190, Starzechowice-Górne-154, Starzechowice-Sęp-23, Studzieniec-166, Sulborowice-136, Sulborowice-Oddziały-44, Sułków-26, Turowice-237, Wąsosz-191, Wola Szkucka-296, Wola Szkucka-Zygmuntów-3, Zbójno-145, Zbójno-Sępskie Niwy-17.

SZKOLNICTWO, PLACÓWKI KULTURY I SŁUŻBY ZDROWIA

- ✓ Szkoła Podstawowa w Fałkowie im. Stefana Żeromskiego- stan- 163 uczniów oraz 26 w klasie "0". Przy szkole istnieje sala gimnastyczna. W przygotowaniu projekt budowy hali sportowej.
- ✓ Szkoła Podstawowa w Czermnie - stan uczniów 127 + 20 w klasie "0". Uczniowie korzystają z sali gimnastycznej.
- ✓ Szkoła Podstawowa w Starzechowicach im. Oskara Kolberga - stan uczniów 63.
- ✓ Publiczne Gimnazjum w Fałkowie. W dziewięciu oddziałach uczy się 202 uczniów. Pracownia komputerowa.
- ✓ Gminna Biblioteka w Fałkowie.
- ✓ Publiczna Biblioteka w Czermnie.
- ✓ Muzeum Etnograficzno-Historyczne w Fałkowie. W muzeum wyeksponowano informacje dotyczące historii Fałkowa, wyposażenie izb mieszkalnych i warsztatów rzemieślniczych oraz zgromadzono dawne narzędzia i maszyny rolnicze. Jest tutaj także zbiór dawnych dokumentów.
- ✓ Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Fałkowie.
- ✓ Ośrodek Zdrowia w Fałkowie.

Wnętrze Muzeum Etnograficzno-Historycznego w Fałkowie

KOMUNIKACJA

Na terenie gminy sieć dróg stanowią:

Droga krajowa nr 42 Skarżysko-Kamienna - Radomsko długości 14 km, drogi powiatowe-50 km, drogi gminne-33 km. Uzupełniająca sieć dróg nie zaliczonych do żadnej kategorii (145 km) zapewnia mieszkańcom łatwe połączenia komunikacyjne.

Połączenia autobusowe PKS.

- ✓ Autobus pospieszny do Katowic przez Częstochowę.
- ✓ Autobus pospieszny do Chełma przez Końskie-Radom-Lublin.
- ✓ W okresie wakacyjnym kursują autobusy pospieszne: do Wrocławia przez Opole, do Ostrowca Świętokrzyskiego przez Końskie-Skarżysko-Kam.
- ✓ Autobusy międzymiastowe do Piotrkowa Trybunalskiego, Opoczna, Końskich, Przedborza.
- ✓ Połączenia BUS-em do Końskich, Czerмна, Sulborowic.

RYS HISTORYCZNY

Z danych archeologicznych wynika, że w Czermnie-Kolonii i w Fałkowie występują ślady osadnictwa z epoki brązu. W Fałkowie i Rudzisku rozpoznano ślady osadnictwa okresu lateńskiego, czyli drugiego okresu epoki żelaza - około 400 lat p.n.e. do początków naszej ery. Jedno stanowisko - w Czermnie - pochodzi z okresu wpływów rzymskich. Częściej natomiast występują stanowiska średniowieczne i nowożytne. Grupują się one wokół Fałkowa, Czerмна, Woli Szkuckiej, Studzieńca i Sulborowic.

Najstarszą miejscowością w gminie i jedną z najstarszych w regionie jest Fałków. Nazwa pochodzi od osoby Fałk lub Fałko. Od powstałej od nazwy osoby, nazwy miejscowości przyjęli nazwisko jej późniejsi właściciele - Fałkowscy. W XII i XIII w. dobra fałkowskie były własnością biskupów krakowskich. W XIV w. Fałków stanowi własność Szyrzyków herbu Doliwa Falkowskich. W 1340 roku Fałków uzyskał prawa miejskie. Wówczas dwaj bracia Szyrzykowie - Jakub kanclerz sieradzki i Piotr prepozyt parafii Św. Floriana w Krakowie, wyjednali u Kazimierza Wielkiego zezwolenie na lokację miasta na prawie magdeburskim. W uznaniu zasług braci Szyrzyków wobec państwa i króla, miasto lokowano na gruncie wsi Fałków,

stanowiącej ich własność rodową. Jednocześnie miasto otrzymało przywilej organizowania cotygodniowych targów i dorocznych jarmarków. Spośród miejscowości w powiecie koneckim, które posiadały lub posiadają prawa miejskie, Fałków ten przywilej otrzymał najwcześniej. Występujące powszechnie w okolicy lasy stanowiły część rozległej puszczy ciągnącej się od Kozienic do Przedborza. Lasy dostarczały obficie drewna, dzikiego zwierza i miodu a rozległe wody bobrów i ryb. Dlatego na jarmarki do Fałkowa przybywali kupcy między innymi z Wrocławia, Krakowa, Sandomierza, Sieradza, Piotrkowa i Radomia.

W 1325 roku był w Fałkowie kościół modrzewiowy fundacji Piotra z Fałkowa. Następny murowany pod wezwaniem Św. Trójcy wzniesiono w 1420 roku. W XIV i XV w. rodzina Falkowskich należała do zamożniejszych rodów w Małopolsce. Piotr Falkowski- biskup krakowski posłany przez króla do papieża do Avinionu i po śmierci w roku 1348 został tam pochowany. Jan z Fałkowa w 1418 roku wymieniany jest jako rektor Akademii Krakowskiej.

W 1446 roku Fałków przechodzi w ręce Giżyckich. Wywodząca się z tej rodziny Katarzyna była żoną Spytka z Melsztyna.

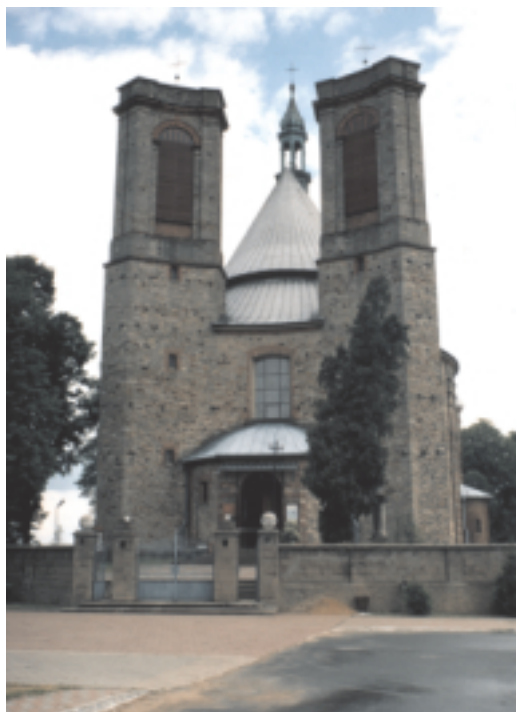
Na przełomie XVII i XVIII w. nastąpiło ożywienie gospodarcze Fałkowa i okolic. Powstają kopalnie rud żelaza, piece do wytopu surówki oraz fryszerki i kuźnice.

W 1789 roku dziedzicem Fałkowa był Jan Nepomucen Zboiński. Jeden ze Zboińskich ożenił się z wnuczką Kanclerza Jana Małachowskiego z Końskich - Grabińską.

W 1836 roku zadłużony Fałków zakupił Franciszek Jakubowski. Wówczas korzystny wpływ na poziom życia mieszkańców miasta i okolicy wywierało hutnictwo. W roku 1840 wyprodukowano łącznie 792 tony surówki i 462 tony żelaza kutego. W fabryce Burharda wyrabiano noże i łyżki, masowo wywożone do odległych miast cesarstwa rosyjskiego.

W 1858 roku po zmarłym Franciszku Jakubowskim, dziedzicem Fałkowa został jego syn Józef, który zorganizował prywatną szkołę dworską. Po upadku powstania styczniowego dworska szkoła stała się szkołą gminną.

Niezależnie od czynników sprzyjających rozwojowi Fałkowa, częste klęski niweczyły materialny dorobek jego mieszkańców. Podczas wielkiego pożaru w 1774 roku spłonęła cała miejscowość. Również wojny szwedzkie spustoszyły miasteczko. W 1869 roku Fałków utracił prawa miejskie.

Kościół parafialny w Fałkowie

W czasie I wojny światowej miejscowość znalazła się na linii frontu armii rosyjskiej i austriacko-niemieckiej. Walki spowodowały niemal całkowite jej zniszczenie. Po odzyskaniu niepodległości Fałków z trudem dźwigał się ze zniszczeń. W latach 1929-1939 wybudowano kościół. Jednak już w dniu 5 września samoloty niemieckie zbombardowały Fałków. Zniszczeniu uległa kopuła nowego kościoła. Pożar strawił wiele gospodarstw.

Po II wojnie światowej dokonano parcelacji majątków Bolesława i Tadeusza Jakubowskich. Na ich bazie w 1953 roku utworzono Państwowy Ośrodek Maszynowy, który zatrudniał później około 130 osób.

Drugą co do wielkości miejscowością w gminie jest Czermno. Dawniej Czermno było siedzibą gminy. Pierwszy kościół drewniany istniał tu w roku 1511. Następny również drewniany fundacji Antoniego Kraszkowskiego wzniesiony był w 1757 roku. Obecny murowany pod wezwaniem Nawiedzenia NP Marii i św. Mikołaja pochodzi z 1881 roku, wzniesiony został staraniem Stanisława Jakubowskiego - dziedzica Czermna.

W 1827 roku wieś liczyła 88 domów i 322 mieszkańców, a w końcu XIX w. 98 domów i 514 mieszkańców. Według stanu z 2004 roku liczba ludności w Czermnie wynosi 959 mieszkańców. Istnieje tu Zakład Tworzyw Sztucznych i Wyrobów Różnych „HEKO”. Klub sportowy „HEKO” Czermno z II-go ligową drużyną piłkarską dysponuje dobrze utrzymanym boiskiem. W niewielkiej odległości od Czermna - Smykowie znajduje się Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowo-Usługowe „TARTAK” Stanisława Skawińskiego.

Oprócz Fałkowa i Czermna na terenie gminy rozsianych jest 30 miejscowości z różną liczbą mieszkańców.

WALORY TURYSTYCZNE I PRZYRODNICZE

Warunki spokojnego, niezakłóconego wypoczynku w Fałkowie stwarza zajazd Lucjana Frąca. Można tu tanio i smacznie zjeść. Zajazd dysponuje salą konsumpcyjną na 120 miejsc, salą konferencyjną 60 miejsc, do wynajęcia pokoje 1,2,3-osobowe oraz dwa pokoje rodzinne (łącznie 30 miejsc). Przy zajeździe jest parking i stacja paliw. Baza zajazdu umożliwia organizowanie tu kolonii, tzw. zielonych szkół, spotkań integracyjnych i konferencji.

W odległym o 3,5 km od Fałkowa Bulianowie istnieje zbiornik wodny o znacznej powierzchni. Właściciel Lucjan Frąc zapewnia możliwość wędkowania.

W miejscowości Rudzisko - 7 km od Fałkowa, Barbara Kolańska-Danielak prowadzi atrakcyjne gospodarstwo agroturystyczne - „Młyn nad Barbarką”. Przy młynie wodnym z początku XX wieku zbudowano siedlisko z obszerną salą biesiadną. Do dyspozycji gości są 3 pokoje z łazienkami i kuchnią.

POMNIKI PRZYRODY

Na terenie parku podworskiego w Fałkowie: cis pospolity, grab zwyczajny, 3 modrzewie europejskie, 2 jesiony wyniosłe, 3 lipy drobnolistne, 5 dębów szypułkowych.

Na terenie lasów Leśnictwa Starzechowice 2 dęby szypułkowe.

W parku przy Szkole Podstawowej w Starzechowicach: 3 wiązy polne, modrzew europejski, dąb szypułkowy, 2 lipy drobnolistne.

W Smykowie „Boroniewskim” 2 dęby szypułkowe.

W Woli Szkuckiej cis pospolity.

DZIEDZICTWO KULTUROWE - ZABYTKI

Na terenie gminy Fałków na uwagę zasługują następujące obiekty kultury materialnej.

W Fałkowie:

- ✓ Kościół Parafialny p.w. MB Szkaplerznej i Św. Trójcy - wzniesiony w latach 30 XX w. wg projektu prof. Oskara Sosnowskiego,
- ✓ ruiny dworu obronnego wzniesionego u schyłku XVI i na początku XVII w.,
- ✓ późnobarokowa rzeźba - Pieta - z 1792 roku,
- ✓ cmentarz wojskowy z I wojny światowej,
- ✓ zbiorowa mogiła partyzantów - żołnierzy AK na cmentarzu parafialnym.

W Czermnie:

- ✓ Kościół Parafialny p.w. Nawiedzenia NMP i Św. Mikołaja - eklektyczny, zbudowany w 1881 roku,
- ✓ kapliczki przydrożne z XIX w.,
- ✓ zbiorowa mogiła na cmentarzu parafialnym żołnierzy polskich poległych w 1939 roku.

W Skórnicach:

- ✓ dwór murowany z 1850 roku o charakterze romantycznym położony w parku krajobra-zowym,
- ✓ spichlerz z około połowy XIX w. późnoklasycystyczny, murowany,
- ✓ figury przydrożne, dwa krucyfiksy żeliwne z 1846 roku.

Grobowiec rodziny Jakubowskich
w Czermnie

Pieta - późnobarokowa rzeźba
z 1792 roku w Fałkowie

CIEKAWOSTKI LITERACKIE

Swoje wrażenia wyniesione niegdyś z Fałkowa i okolicy wyrazili dwaj pisarze - Stefan Żeromski w „Dziennikach” zanotował: „27 grudnia (1882 r.) - zabrał mię ksiądz Grudziński na odpust do Fałkowa - o trzy mile od Radoszyc. Był tam ksiądz

Żmudowski, sławny myśliwy, który polował z dzisiejszym cesarzem w Przedborzu, książdz Kubik, Bukiewicz i inni - wszyscy sławni kpiarze - a szczególnie Bukiewicz. Ks. Grudziński miał tam kazanie."

Natomiast Władysław Reymont w „Pielgrzymce do Jasnej Góry” w 1894 roku napisał - „*W Fałkowie jest przepyszna droga, wysadzona modrzewiami, i kościół bardzo staryi bardzo prosty, zwykły czworobok bez najmniejszych ozdób architektonicznych. Kilkanaście minut przystanku i dalej. Przed samym zmrokiem dochodzimy do jakiejś wsi, w której mamy nocować. Dwór daje wszystkim koniom schronienie i nam w części. Idziemy obejrzeć kościół nowy, wystawiony przed kilkunastu laty przez właściciela Kolońca, Fałkowa i wielu innych, pana Jakubowskiego; jest po prostu śliczny. Zaczawszy od ogrodzenia i cmentarza, pełnego kwiatów, aż do posiadki kościelnej, wszystko znamionuje smak artysty”.*

Przytoczone wyżej opinie dotyczą czasów odległych. W Fałkowie np. nie ma już kościoła, który widział autor „Chłopów”. Jest nowsza świątynia. Wspomniany kościół został zniszczony w czasie I wojny światowej.

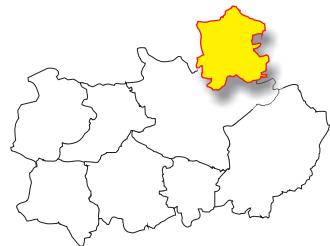
INSTYTUCJE, URZĘDY, NIEKTÓRE ZAKŁADY, NIEZBĘDNE ADRESY

- ☞ Urząd Gminy w Fałkowie, ul. Przedborska 2, 26-260 Fałków, tel.: (044) 787 35 13.
- ☞ Zakład Opieki Zdrowotnej w Fałkowie, ul. Zamkowa, 26-260 Fałków, tel.: (044) 787 35 13.
- ☞ Ośrodek Zdrowia w Czermnie, ul. Kościelna 74, 26-260 Fałków, tel.: (044) 787 34 22.
- ☞ Apteka w Fałkowie, ul. Zamkowa 14, 26-260 Fałków, tel.: (044) 787 35 05.
- ☞ Gospodarstwo Agroturystyczne Barbary Kolasińskiej-Danielak, Rudzisko 7, 26-260 Fałków, tel.: (044) 787 37 59.
- ☞ Urząd Pocztowy w Fałkowi, ul. Przedborska 28, (044) 787 35 02
- ☞ Bank Spółdzielczy w Przedborzu Oddział w Fałkowie, (044) 685 16 43
- ☞ Zakład Tworzyw Sztucznych i WYROBÓW RÓŻNYCH „HEKO” w Czermnie, ul. Osnowa 61, tel.: (044) 787 34 76, 787 34 21,

Stadion
Klubu Sportowego „HEKO”
w Czermnie

- ☞ Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowo-Usługowe „TARTAK” Stanisława Skawińskiego w Smykowie, tel. (044) 787 31 10,
- ☞ Stacja Paliw „FAMIL” i ZAJAZD Lucjana Frąca w Fałkowie, ul. Spacerowa 2a, tel. (044) 787 36 02
- ☞ Zakład Ślusarsko-Mechaniczny Stanisława Fijołka w Fałkowie, ul. Szkolna 2, tel. (044) 787 36 78

GMINA GOWARCZÓW

PODSTAWOWE INFORMACJE O GMINIE

Położenie Gmina Gowarczów położona jest w północnej części województwa świętokrzyskiego. Graniczy: od północnego-wschodu z województwem mazowieckim i położonymi w nim gminami Gielniów i Przysucha; od zachodu z województwem łódzkim i położonymi w nim gminami Białaczów i Opoczno; od południa z gminą Końskie w województwie świętokrzyskim. Powierzchnia gminy wynosi 102 km², a swoim obszarem obejmuje 16 sołectw.

LUDNOŚĆ I MIEJSCOWOŚCI

Gmina Gowarczów liczy 4924 mieszkańców, w tym w poszczególnych miejscowościach: Bernów - 161, Bębnow - 512, Borowiec - 174, Brzeźnica - 85, Giełzów - 395, Gowarczów - 1432, Kamienna Wola - 213, Stare Pole - 91, Komaszycy - 194, Korytków - 315, Kupimierz - 137, Kurzacze - 144, Miłaków - 178, Morzywół - 114, Rogówek - 92, Ruda Białaczowska - 509, Skrzyszów - 178.

OŚWIATA I WYCHOWANIE, OPIEKA ZDROWOTNA, KULTURA.

W gminie Gowarczów czynne są obecnie 2 szkoły podstawowe - w Gowarczowie i Kamiennej Woli, w których uczy się 444 dzieci oraz 1 gimnazjum w Gowarczowie z 206 uczniami. Mają oni do dyspozycji nowoczesną halę sportową.

W gminie działają: Ośrodek Zdrowia w Gowarczowie, Oddział Zamiejscowy w Kamiennej Woli oraz dwie apteki.

W gminie funkcjonuje Gminy Ośrodek Kultury (obecnie jako wydział Urzędu Gminy) oraz dwie biblioteki, w zasobach których jest 19 781 woluminów.

Przez teren gminy Gowarczów (w południowo-zachodniej części) przebiega niezelektryfikowana linia kolejowa relacji Skarżysko-Kamienna - Tomaszów Mazowiecki z przystankiem w Rudzie Białaczowskiej.

RYSHISTORYCZNY

Nazwa dzisiejszej osady, a niegdyś miasta, wywodzona jest od imienia lub przezwiska pierwotnego właściciela, noszącego miano Goworzyc. Początki tej miejscowości nie są bliżej znane, a pierwsza wzmianka historyczna pochodzi z dokumentu z roku 1361. Przełomową datą w dziejach Gowarczowa był rok 1430, kiedy to król Władysław Jagiełło nadał mu prawa miejskie magdeburskie oraz przywilej urządzania targów czwartkowych i dwóch jarmarków. Miasto otrzymało dalsze przywileje królewskie od kolejnych władców Polski. W XVII w. właścicielami Gowarczowa byli Korycińscy. Po Korycińskich, właścicielami miasta i okolicznych dóbr zostali Jabłonowscy. Jeden z nich, Antoni, miecznik województwa podlaskiego i pułkownik wojsk koronnych, pragnąc podźwignąć miasto po wielkim pożarze w roku 1767, nadał Żydom prawo handlu w mieście. W XVIII wieku w życiu miasta obok handlu coraz większego znaczenia zaczął nabierać przemysł. W okolicy Gowarczowa pojawiły się zakłady przemysłu żelaznego oraz wielkie piece. Przy na ogół słabych glebach dóbr gowarczowskich ich właściciele Jabłonowscy, pragnąc zapewnić sobie dochody, prowadzili ożywioną działalność przemysłową. W wieku XVIII Gowarczów

był obok Końskich ośrodkiem handlu żelazem, pochodzącym z pobliskich wielkich pieców i fryszerok.

Przez jakiś czas istniała na gruntach Gowarczowa szabelnia. Szabelniami nazywano w dawnej Polsce niewielkie zakłady produkujące szable lub ich części. Z jednego z dokumentów dowiadujemy się, że w roku 1674 płacił pogłównie, czyli podatek wyznaczony od każdej osoby, szabelnik Józef wraz z żoną, zatrudniający ośmiu czeladników.

Nieco więcej dowiadujemy się o gowarczowskiej szabelni z wydanej w roku 1782 w Warszawie książki J. Osińskiego pt. „Opisanie polskich żelaza fabryk”. Czytamy w niej: *„W pobliskich Końskich, na gruntach gowarczowskich znajduje się szabelnia, czyli fabryka, w której głównie na szable lub pałasze robią. Na takowej fabryce kraj cokolwiek zyskuje, ponieważ do stali, którą z zagranicy sprowadzają miejscowego dula wiele dają”*. Wspominał o gowarczowskiej szabelni wybitny polski historyk, badacz dziejów Polski w drugiej połowie XVIII wieku, autor opracowania pt. „Wewnętrzne dzieje Polski”, żyjący w latach 1839-1918 Tadeusz Korzon.

Trzeba tu dodać, że wymieniona w opisie Osińskiego głównia to główna część broni siecznej, nazywana brzeszczotem lub klingą, od rękojeści w dół, służąca do cięcia lub kłucia.

Można z tego wnioskować, że gowarczowska szabelnia była zakładem samodzielnym a produkowane tam klingi musiały być kompletowane, to jest uzupełniane rękojeścią i sprzedawane gdzie indziej. Tamtejsza szabelnia przetrwała do końca XVIII wieku, nie pozostawiając po sobie żadnych trwałych śladów.

Miasto i jego okolice znane były także do połowy XIX wieku z chałupniczego wyrobu gwoździ. Wyjątkiem była mechaniczna wytwórnia gwoździ w miejscowości Baczyna. Gwoździarstwem zajmowali się w tym czasie niemal wszyscy mieszkańcy Gowarczowa, zorganizowani w cechu kowalskim i gwoździarskim. O dużym znaczeniu tych zawodów w życiu miasta świadczy uchwalenie ustawy cechu kowalskiego i gwoździarskiego, zawierającej szczegółowe prawa majstrów i czeladników. Ustawa podpisana przez cechmistrza Wawrzyńca Kulińskiego i zatwierdzona przez dbającego o rozwój miasta jego ówczesnego właściciela Kacpra Jabłonowskiego, jest ciekawym dokumentem, ukazującym organizację dawnego rzemiosła opartego na bezwzględnym posłuszeństwie czeladników wobec majstrów. Produkcja musiała być znaczna, gdyż szereg akt notarialnych z pierwszej połowy XIX wieku dotyczy sprzedaży przez Jabłonowskich znacznych ilości żelaza w sztabkach, obręczach i szynach. Żelazem spłacali również właściciele Gowarczowa zaciągnięte w Końskich pożyczki.

Wprowadzenie bardziej wydajnej, fabrycznej produkcji gwoździ pogorszyło warunki egzystencji mieszkańców Gowarczowa. Upadł także stopniowo okoliczny przemysł żelazny, który po wybudowaniu linii kolejowej Skarżysko - Końskie skoncentrował się w leżących przy niej miejscowościach. Zmienił się także z czasem układ komunikacyjny, co spowodowało pomniejszenie znaczenia dawnego traktu warszawsko - krakowskiego.

Dopełnieniem tych niepomyślnych kolei losu było odebranie w roku 1869 przez władze carskie praw miejskich, w odwecie za aktywny udział w powstaniu styczniowym. Miasto posiadało okazałą pieczęć, zawierającą jego herb: dwa skrzyżowane klucze z umieszczoną nad nim koroną oraz łaciński napis *Sigillum Magistratus Urbis Gowarczów* - to jest pieczęć Magistratu Miasta Gowarczów.

Z zasługujących na uwagę ciekawostek historycznych wymienić należy istnienie w Gowarczowie w bardzo odległych czasach szkoły przykościelnej oraz szpitala. O szkole wspomina już akt erekcyjny z 1404 roku. Stała szkoła świecka powstała dopiero w roku 1829. O szpitalu wspomina natomiast zapis z 1648 roku,

Pieczczę Magistratu Miasta Gowarczów

którym ówczesny właściciel Gowarczowa Aleksander Koryciński ustanowił świadczenia na jego utrzymanie.

LEGENDY

Legenda o niedźwiedziu

Bardzo dawno temu w jamie przy wzgórzu, na którym obecnie znajduje się kościół parafialny św. Piotra i Pawła zamieszkiwał ogromny niedźwiedź. Porywał on zwierzęta domowe okolicznych mieszkańców. Pewnego dnia, kiedy przechadzał się po lesie w poszukiwaniu łatwej zdobyczy, wbiła mu się w łapę drzazga. Zaczął ryczeć z bólu. Po jakimś czasie przechodziła tamtędy jakaś dziewczyna, która wyjęła mu drzazgę i szybko uciekła. Niedźwiedź chciał porwać dziewczynę do swej jamy, ale za każdym razem, gdy porywał kolejną dziewczynę okazywało się, że to nie ta. Okoliczni mieszkańcy postanowili go zabić. Skórę z niedźwiedzia powieszono przy głównym wejściu do kościoła, tak aby każdy mógł jej dotknąć. Wisiała tak przez wiele tygodni. Obecnie wzgórze jest własnością prywatną, a w niedźwiedziej jamie znajduje się piwnica. Wchodząc głębiej, można tam zobaczyć podobno ludzkie kości.

Legenda o dzwonach

W czasie II wojny światowej Niemcy próbowali obrabować znajdujący się w Gowarczowie kościół. Najbardziej zależało im na dzwonach, które zamierzali przetopić i wykorzystać do produkcji broni. Próba ta jednak zakończyła się niepowodzeniem, gdyż miejscowa ludność ukryła je. Podczas próby ukrycia tychże dzwonów jeden z nich z kościółka św. Rocha stoczył się do bagna i zatonął. Jak głosi legenda, dzwon ten spoczywa tam po dziś dzień.

Legenda o kościółku św. Rocha

Legenda ta mówi o tym jak stary hrabia Tarnowski, właściciel Klucza Końskie, jadąc karocą z rodziną ugrzązł w gowarczowskich bagnach. Właśnie w tym miejscu, gdzie dziś stoi kościółek pod wezwaniem św. Rocha. Zacni podróżujący, topiący się w ten czas w bagnach, modlili się tak długo, aż zastał ich zmierzch i w czasie modlitwy wstawienniczej do św. Rocha zostali ocaleni. Konie nabrały jakby boskiej mocy i wyprowadziły hrabiostwo z bagien. Na cześć św. Rocha postanowiono postawić

w tym miejscu kościół. Początkowo był on drewniany, niestety uległ zniszczeniu, spalony od uderzenia pioruna. Obecnie jest murowany.

Stanowiska archeologiczne

Stanowiska archeologiczne występujące na terenie gminy Gowarczów stanowią dość liczną grupę. Najciekawszym obiektem jest grodzisko w Gowarczowie z okresu wczesnego średniowiecza. Należy ono do tzw. grodów dwuczłonowych, zabudowanych na planie „ósemki”. Cześć wschodnią postawiono na planie elipsy. Grodzisko położone jest na wzgórzu. Gród zamieszkały był w latach 1100 - 1250. Obecnie stoi tu XVII-wieczny kościół pod wezwaniem św. Piotra i Pawła.

Innymi większymi stanowiskami archeologicznymi występującymi na terenie gminy Gowarczów są:

- ✓ Błonie - ślad osadnictwa kultury łużyckiej; epoka brązu,
- ✓ Ruda Białaczowska - ślad osadnictwa; okres neolitu,
- ✓ Bębnow - ślad osadnictwa z późnego średniowiecza oraz osada z okresu nowożytnego,
- ✓ Borowiec - ślad osadnictwa z późnego średniowiecza.

WALORY TURYSTYCZNE I PRZYRODNICZE

Ukształtowanie terenu

Zgodnie z podziałem fizyczno-geograficznym omawiany teren leży na obszarze podprowincji Wyżyny Środkowomałopolskiej, na pograniczu dwóch mezoregionów: zachodnia część terenu wchodzi w skład mezoregionu Wzgórz Opoczyńskich stanowiącego część makroregionu Wyżyny Przedborskiej, natomiast północno-wschodnia i wschodnia część terenu wchodzi w skład mezoregionu Garbu Gielniowskiego, stanowiącego część makroregionu Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej. Garb Gielniowski tworzą osady jurajskie występujące w postaci piaskowców, mułów i ilów. Skały te leżą na głębokości 1,5 - 9,0 m. Warstwy jury stanowią fragment premsko-mezozoicznego obrzeża Gór Świętokrzyskich.

Walory przyrodnicze i krajobrazowe

Naturalnym bogactwem gminy Gowarczów są lasy przysusko-szydłowieckie, które zajmują 4139 ha, tj. około 40% powierzchni gminy. To obszar chronionego krajobrazu o dużych walorach przyrodniczych i krajobrazowych. Walory przyrodnicze tego terenu związane są także z doliną rzeki Drzewiczki i jej dopływami. Malowniczo rozproszone, z bogatymi biologicznie połączkami są atrakcyjnym elementem krajobrazu gminy. W obrębie obszaru chronionego krajobrazu lasy przysusko-szydłowieckie znajdują się dwa tereny objęte ochroną prawną jako miejsca rozrodu i przebywania zwierząt.

Obiekty przyrodnicze - pomniki przyrody, użytki ekologiczne

Na terenie gminy Gowarczów ochroną konserwatorską objęte zostały dwa pomniki przyrody nieożywionej oraz jeden użytek ekologiczny.

- ✓ Korytków - 2,17 ha, bagno, teren obniżony, porosły miejscami brzozą,
- ✓ Korytków - 0,38 ha, bagno, teren wklęsły, silnie wilgotny, porosły samosiewem,
- ✓ Korytków - 0,43 ha, bagno, teren obniżony, silnie wilgotny, porosły na obrzeżu brzozą,

- ✓ Brzeźnica - 1,87 ha, bagno porośnięte pojedynczo i grupowo olchą i brzozą,
- ✓ Brzeźnica - tereny położone w dolinie po obu stronach rzeki Drzewiczki, dawne użytki rolne i bagna, powierzchnia porośnięta w różnej formie olchą, osiką, jesionem, kasztanem, drzewami owocowymi. Tereny te to miejsca rozrodu i regularnego przebywania zwierząt. Są to:
 - ☛ „Bombowisko” - miejsce rozrodu i regularnego przebywania cietrzewia na terenie Nadleśnictwa Barycz i obrębu Barycz (wieś Brzeźnica, pow. 84 ha). Celem jest ochrona tokowiska oraz ostoi i miejsc lęgowych cietrzewia oraz ochrona wrzosowiska.
 - ☛ „Teklinów” - miejsce rozrodu i regularnego przebywania cietrzewia na terenie Nadleśnictwa Barycz i obrębu Barycz (wieś Głęboka Droga, pow. 27,9 ha). Celem jest ochrona tokowiska oraz ostoi i miejsc lęgowych cietrzewia oraz dodatkowo ochrona miejsc rozrodu i występowania rzadkich gatunków ptaków wodno-błotnych, zachowanie dotychczasowego charakteru doliny i terenów źródliskowych rzeki Drzewiczki.

Pomniki przyrody i użytki ekologiczne

- ☞ Kamienna Wola - pomnik przyrody, po zachodniej stronie wsi, w granicy z woj. łódzkim- głaz narzutowy - granit; wys. - 2,2 m; obwód - 16,5 m; część górna wygładzona o śr. 3,5 x 5,6 m; wystaje nad powierzchnię 1,0 m.
- ☞ Kamienna Wola - pomnik przyrody, na łące obok rowu w północnej części wsi, głaz narzutowy - granitognejs; wys. 1,0 m; obwód - 8,0 m; w 10% porośnięty porostami; wyraźne ślady łupania.
- ☞ Gowarczów - użytek ekologiczny Nadleśnictwo Przysucha, Obręb Przysucha, Oddz. 162a i 163 a Bagno, porośnięte w 10-80% kępami wierzby, olchy i osiki; pow. 24,28 ha

DZIEDZICTWO KULTUROWE - ZABYTKI

Liczne niszczące miasta pożary spowodowały, że mimo bogatej przeszłości w Gowarczowie zachowało się niewiele zabytków. Najcenniejsze z nich znajdują się w wielokrotnie przebudowywanym kościele po wezwaniu św. Piotra i Pawła, który został wpisany do rejestru zabytków.

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Piotra i Pawła

Kościół pod wezwaniem św. Piotra i Pawła znajduje się przy ulicy Zamkowej 10, na usypanym sztucznie nasypie dawnego grodziska, stanowiącym zarazem punkt widokowy, skąd roztacza się rozległa panorama Gowarczowa.

Kościół wybudowany był w trzech okresach:

- ✓ prezbiterium (gotyk) w 1333 r.
- ✓ kaplice (renesans) w 1670 r.
- ✓ nawa, chór i wieże w 1904 r.

Wprawdzie nie ma dokumentu erekcji kościoła, to jednak według wszelkiego prawdopodobieństwa, jej data poprzedza wiek XV. Opis kościoła z 1818 roku mówi, że na jednym z kamieni widniał rok 1333. Kościół posiada wiele cennych zabytków z przełomu XVII i XVIII wieku. Wielki ołtarz zwrócony ku wschodowi jest wykonany w stylu renesansowym z cegły i gipsu. Cztery figury i cztery pilastry wspierają górną część ołtarza mającą dwie kolumny. W ołtarzu mieści się figura Serca Pana Jezusa, obok której stoją dwaj patronowie kościoła, św. Piotr i św. Paweł. W górze znajduje się

Kościół parafialny w Gowarczowie

Matka Boska z otwartym sercem, obok niej św. Walenty i św. Mikołaj. Sklepienie prezbiterium zdobi starożytny fresk.

Od strony północnej kościoła znajduje się kaplica Matki Boskiej. Posiada ona ołtarz dębowy rzeźbiony, z łask słynący. Matka Boska ma na sobie srebrną suknię wyłacaną. Wyłacane są również korony nad Matką Boską i Dzieciątkiem.

Od strony południowej, znajduje się kaplica z czarnego marmuru. W ołtarzu tym jest krzyż z Chrystusem Panem. Pod krzyżem stoją figury Matki Boskiej i św. Jana. Na górze natomiast, umieszczono dwa herby: Topór i Jastrzębiec (popularny motyw roślinny używany w herbach szlacheckich).

W bocznej nawie wybudowany został w 1649 roku z marmuru chęcińskiego piętrowy nagrobek Korycińskich z rzeźbionymi, leżącymi postaciami zmarłych: Aleksandra i Zofii Korycińskich wraz z popiersiami ich dzieci: Aleksandra i Konstancji oraz rzeźba Matki Boskiej pochodząca z 1640 roku.

Kaplica św. Rocha

Ciekawym zabytkiem jest też Kaplica św. Rocha, znajdująca się tuż za rynkiem na dawnym cmentarzu, na usypanym wzgórzu, otoczonym stawem. Kaplica ta składa się z nawy i niższego prezbiterium. Front ma dwie wieżyczki, kryte cيسem i ozdabiane krzyżami. Sklepienie ma korkowo-krzyżowe, zrobione w ten sposób, że do bukszeli z grubych desek przybito cienkie deski, do nich zaś przymocowano płyty korkowe, na które położono tynki z drobnego wapna i ozdoby z gipsu. Ołtarz pseudorenesansowy wykonano z cegły i gipsu.

W 1864 roku w kaplicy powstały zniszczenia, ponieważ popękaly ściany, a chórek groził zawaleniem. Szkody powiększył

Kaplica św. Rocha

pożar kaplicy, spowodowany uderzeniem pioruna. W 1908 roku rozpoczęto kapitalny remont obiektu. Odnowiony oddano do użytku parafianom w 1909 roku.

Cmentarz parafialny

Cmentarz parafialny położony jest na gruncie należącym do mieszkańców Gowarczowa. W 1992 roku został on poszerzony o 0,86 ha., a jego całkowita powierzchnia wynosi 2,12 ha.

Na cmentarzu znajduje się wiele cennych, pamiątkowych grobów i pomników. Jednym z nich jest pomnik żelazny, który znajduje się w centralnej części starego cmentarza. Krzyż ufundowany został przez zawiadowcę zakładu w Rudzie Białaczowskiej Jana N. Lutowskiego. Wykonano go w Fabryce Żelaza w Rudzie Białaczowskiej, a wzniesiono w 1849 roku.

Krzyż żeliwny na cmentarzu w Gowarczowie

Zespół dworski w Korytkowie

Godny zwiedzenia zespół dworski w Korytkowie pochodzi z XIX wieku. W jego skład wchodziły niegdyś: dwór, spichlerz dworski oraz park. Spichlerz dworski spłonął w pożarze. Niestety nie został odrestaurowany.

Dwór z XIX wieku w Korytkowie

Zespół dworski w Gielzowie

Zespół dworski w Gielzowie pochodzi z XIX wieku i był własnością rodziny Morusińskich. W skład zespołu wchodziły niegdyś dwór, piwnica oraz park. Obecnie pozostał dwór i park.

Krzyże przydrożne w Rudzie Białaczowskiej

W Rudzie Białaczowskiej znajdują się cztery krzyże, dwa w środku wioski, dwa na obrzeżach. Mieszkańcy stawiali je w różnych okresach i związane są z różnymi zdarzeniami. Na jednym z nich widnieje napis: Ruda Białaczowska - 1843 **"Od powietrza, ognia i wojny zachowaj nas Panie"**. Na innym: Ruda Białaczowska - 1918 rok **„O Maryjo Niepokalanie Poczęta módl się za nami, którzy się do Ciebie uciekamy”**.

Mieszkańcy wioski cenią sobie istnienie tych „symboli”. Twierdzą, iż były one i są nadal świadkami minionych wydarzeń, a także pełnią rolę ochronną przed nieszczęściami. Krzyże ufundowane były przez mieszkańców, którzy dbają o nie i każdego roku dokonują ich renowacji.

Cmentarz Żołnierzy Radzieckich

Cmentarz żołnierzy radzieckich znajduje się w lesie, sto metrów od drogi Końskie-Gowarczów. Ogrodzony jest płotem z betonowych, ażurowych przęseł, a jego powierzchnia wynosi 0,82 ha. Składa się z 90 kwater, umieszczonych w 12 rzędach wypełnionych trawnikiem. Pomiędzy kwaterami znajduje się chodnik z płyt betonowych. Na wprost wejścia wzniesiono obelisk z czerwoną gwiazdą i napisem: „Cześć bohaterom Armii Czerwonej poległym w walce z faszyzmem”. Gwiazdy z aluminium są także na nagrobkach.

Na cmentarzu pochowano 15 064 żołnierzy zamordowanych, bądź też zmarłych na skutek głodu, wycieńczenia oraz chorób w obozie jenieckim w Końskich.

INSTYTUCJE I URZĘDY, NIEZBĘDNE ADRESY

- ☞ Urząd Gminy, ul. Plac XX-lecia 1, 26-225 Gowarczów, tel. (048) 672-47-50, <http://www.gowarczow.asi.pl>; e-mail: gowarczow@a-comp.pl
- ☞ Bank Spółdzielczy Przysucha, Oddział w Drzewicy, Filia w Gowarczowie, ul. Warszawska 3, 26-225 Gowarczów, fax: (048) 672-40-17, <http://www.b.s.przysucha.cui.pl>; e-mail: bank@bsprzysucha.pl, tel. (048) 672 40 82
- ☞ Gminna Biblioteka Publiczna, ul. Plac XX-lecia 1, 26-225 Gowarczów,
- ☞ Urząd Pocztowy, ul. Plac XX-lecia 1, 26-225 Gowarczów, tel. (048) 672-40-90,

Szkolnictwo

- ☞ Szkoła Podstawowa, ul. St. Żuka 3, 26-225 Gowarczów, tel. (048) 672-41-97.
- ☞ Szkoła Podstawowa, Kamienna Wola 46 b, 26-225 Gowarczów, tel. (048) 672-40-84.

- ☞ Publiczne Gimnazjum, ul. Szkolna 52, 26-225 Gowarczów, tel. (048) 672-40-87.

Placówki lecznicze

- ☞ Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej, Al. Wyzwolenia 67, 26-225 Gowarczów, tel. (048) 672-41-21.
- ☞ Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej, Filia w Kamiennej Woli, Kamienna Wola 46 a, 26-225 Gowarczów, tel. (048) 672 40 81.

Stawy rybne w Korytkowie